

Брайън Олдис

„О“ в Хосе

От два дни не бяха виждали никакви селища, когато неочаквано попаднаха на едно планинско село. Тук слугата им нае една старица, която трябваше да ги преведе през планината, за да се завърнат отново в цивилизования свят.

Прекараха в селото тежка нощ и рано на следващата сутрин петимата потеглиха: старицата – пеша, слугата – на муле, повел след себе си друго, натоварено с багаж, и тримата мъже – на коне. Единият от тримата бе с няколко години по-възрастен от другите, мършав мъж с подстригана бяла брада и с прекалено премерени жестове. Двамата по-млади бяха напълно противоположни типове; единият, бонвиванът, бе набит мъжага, надхвърлил четирийсетте, с топчесто лице и умен поглед, който дори и чипият му нос не можеше да засенчи. Обноските му бяха шеговити, сякаш да подчертаят по-сериозния нрав на най-младия от тримата, който бе донякъде известен като филателист, макар и само сред сродните нему среди.

Всеки от тримата изпитваше удоволствие от чудесната компания на своите спътници. Бяха установили отношения – смесица от сериозност и веселие, от сдържаност и близост, която е истинска рядкост и многократно компенсираше тежестите на дългото им и трудно пътешествие. Когато пътят им предоставяше тази възможност, те прекарваха в разговори голяма част от сутрините, преди слънцето да стане прекалено жежко; тези разговори често се проточваха и след залез, докато слугата готвеше и те вечеряха.

Сега обаче, докато старицата ги водеше все по-нагоре към върховете, гледката ставаше все по-пустинна и най-възрастният бе потънал в мълчание. Бонвиванът редеше една дълъг и шеговит епос на тема защо хората си разказват онова, което са им сторили зъболекарите, но накрая и той изпадна в мълчание. Цялата сутрин яздиha в тишина, нарушавана само от ехото на конския тропот в каньоните, които пресичаха, както и от някоя случайно изпусната дума на слугата към мулетата.

Бонвиванът тайничко негодуваше срещу това мълчание, което, смяташе той, се излъчваше от най-възрастния и вътрешно в себе си го кореше, че не се отърсваше от този пристъп на старческа меланхолия. Смяташе, че тримата бяха интелигентни мъже, чиито душевна сила би трябвало да е надежден щит срещу преходните външни влияния. Затова, когато на пладне спряха, за да похапнат от студеното месо и да пийнат вино и кафе, което слугата им сервира, бонвиванът каза на филателиста с предизвикателен тон:

– Нашата стара водачка е по-мълчалива и мрачна дори и от трима

ни. Не сме чули нито дума както от нея, така и от самите нас.

– Тя има повече основание да е мълчалива, отколкото ние – отвърна през смях филателистът. – Помисли си само какво ни очаква отвъд планините: топла вана, музика, асансьори, които да ни отведат в отбрани ресторанти, компанията на красиви жени! А какво я чака нея? Пак онова ужасно село и работа до гроб. – И като се обърна към старицата на родния ѝ език, той рече:

– Хей, очарователна госпожо, та вие напуснахте дома си едва тази сутрин! Нима вече копнеете за своя съпруг-скитник?

Старицата бе тръгнала от селото боса, провизиите ѝ за пътуването, което щеше да продължи три-четири дни, се състояха само от един самун хляб, завит в шала ѝ. Седеше настрани от тях в очакване на нареждане да продължат пътя си и не вдигна глава да отговори на филателиста.

– Ще се наложи да си намерите нещо друго, с което да се развлечете – рече най-възрастният, който не одобряваше измъчването на една старица.

Изправиха се да поемат отново и започнаха да се качват по конете, когато слугата се приближи и каза на бонвивана и на позасрадения филателист как дочул в селото, че старицата някога била голяма красавица и преживяла голяма любов и голяма изневяра.

Бонвиванът се засмя и мушна приятеля си в ребрата:

– Всички тези старици твърдят, че някога са били големи красавици – рече той. – Наистина ще се наложи да намерим нещо друго, с което да се развлечаме.

Макар че най-възрастният бе жегнат от тази забележка, която почувства насочена към самия него, той не отвърна нищо и те продължиха пътя си; ала както и можеше да се очаква, само половин час по-късно се натъкнаха на нещо, което ги върна към старото им дружелюбно настроение.

Пробиха си път през едно дефиле, чийто край бе белязан от окаяно дърво, виснало от челото на една скала, и неочаквано се озоваха върху билото. От едната му страна се издигаха заснежени планински върхове, наполовина скрити зад кълбящите се облаци, докато от другата, досами далечното море, сега забулено в обедната омара, се простираше необятната панорама на земите, които бяха пресекли с толкова мъки. Сякаш водени от някакъв общ инстинкт, тримата се отклониха от пътя, сочен от старицата, и насочиха конете си към пропастта.

Дълго стояха, попивайки гледката на далечния свят на поля, сенки

и плодородие, толкова различен от онзи, в който бяха попаднали преди. Най-сетне най-възрастният каза:

– Е, все още държа на думите си, че не съществува нищо по-меланхолично от планината, но пътешествието си струваше, дори само заради тази картина. Бих искал някой път, господа, да чуя мнението ви по въпроса защо една гледка от високо притежава силата да възбуди духа.

– Елате, погледнете това! – възкликна филателистът. Нещо в тона му накара другите двама да се обърнат моментално и да се взрат в онова, което бе открил.

Само на няколко метра от тях, на самия ръб на билото, така, че външният ѝ край висеше във въздуха, бе кацнала огромна скала. На цвят бе сива и по-голямата част от повърхността ѝ бе огладена от природните сили. Но онова, което привличаше вниманието на мъжете, бе човешкия принос към скалата. Някой бе изсякъл в средата ѝ с големи букви името ХОСЕ.

– Е, бих казал, че това си е едно разочарование – отбеляза шеговито бонвиванът. – Тъкмо си мислех, че сме първите хора, стъпили на недостъпното място.

– Чудя се кой ли е бил Хосе и защо е изсякъл името си точно тук? – каза възрастният. – И кога? Задавам си и още десетки въпроси, свързани с тайнствения Хосе.

– Може би го е издълбал като на свой надгробен паметник и сетне е скочил в пропастта – предположи бонвиванът. – Трудно мога да си представя човек да открие по-драматично място за самоубийство, ако е решен да го извърши.

– Имам предложение – каза филателистът. – В нозете ни лежи малка загадка. Нека всеки от нас да разкаже по една история за този Хосе. Очевидно е извън възможностите ни да разкрием истината, но нека всички стигнем до един измислен разказ за него.

– Добра идея – рече бонвиванът, – въпреки че хубавите ми истории са на привършване. Най-възрастният от трима ни ще трябва да разкаже пръв своята версия за Хосе.

– Подкрепям – съгласи се филателистът и, като се обърна към възрастния, го помоли да подхване своя разказ.

Той поглади известно време брадата си и протестира, че му се пада най-трудната задача – да започне; но той бе находчив старец и, като стъпи с единия си крак върху скалата с надписа, се взря в далечината и почна.

– Изобщо не съм сигурен – рече той, – дали това име не се е

появило тук в резултат на някаква свръхестествена сила, защото това място си е свръхестествено. Но ако се съмнявам, то е, защото Хосе едва ли е свръхестествено име. То е най-земното от всички възможни имена; можете да откриете навсякъде по света селяни, наричани Хосе, Жозе или с някакъв местен еквивалент на това име. Знаете ли, в първото човешко племе на всички мъжкари навярно са им викали Хосе. Нека разгледаме буквите, с които се изписва името. Вижте това трипръсто Е! Не ви ли напомня за някакъв груб селскостопански инструмент, да речем гребло, с което всеки селянин разчиства отпадъците от нивите си, след като е прибрал реколтата? Ами J? То не изобразява ли също оръдие на труда – първото при това – извитият сърп, с който се жъне или се коси тревата, задушаваща земята? А какво ще кажете за това трудно S, което е изрязал в скалата, най-мъчната за издълбаване от всички букви? Не е ли това лъкатушешката пътека, по която добитъкът следва брега на езерото или виещият се в планината път? Но погледнете буквата „O“! Какъв символ имаме тук, приятели – символът на самата земя, която Хосе ще наследи, символът на плодородието, на раждането, което е грижата както на всичките Хосета на нашия свят, така и на земния червей. Виждате какво означава Хосе; това е една природна даденост като скалата, върху която е издълбано.

Предполагам обаче, че този надпис си има и своите особености. Виждате как буквата J е издълбана по-дълбоко, докато останалите са поплитки. Е-то е твърде малко. Всичко това идва да ни подсказва, че на този Хосе му е липсвала самоувереност. Може би ще се запитате защо? Аз ще ви кажа.

Този Хосе бил скромно момче, не особено умно, но не и твърде глупаво, не особено смело, изобщо – неособено във всяко отношение. Един ден, когато вървял към бащината си къща, на улицата го спрели четири по-големи момчета. Хосе не ги познавал и можем да си представим как още по вида им преценил, че го очаквала беда. Може би се е опитал да избяга, но те го уловили и го изправили пред себе си.

– Как се казваш? – попитали те.

– Хосе.

– Добре, Хосе – оправдавай се.

Той се опитал да избегне въпроса, всъщност опитвал се да избяга, но те го хванали за яката и отново рекли:

– Оправдавай се.

– Родих се в селото – казал трогателно той най-сетне.

– Защо си се родил, момче? Оправдавай се.

Нито един отговор не ги задоволявал. Но освен всичко друго, отговорите не задоволявали и самия Хосе. Когато най-сетне успял да избяга, въпросите им го безпокоели повече, отколкото причинените му наранявания. Да се оправдае ли? Та той изобщо не бил в състояние да го стори! Ще бъде глупаво от моя страна да твърдя, дори и в ролята си на разказвач, комуто са подвластни и животът и смъртта, че Хосе никога не забравял това настоятелно искане. Но нека приемем, че то се появявало отново и отново най-случайно, а понякога – и в най-неподходящите мигове на живота му, за да го озадачи и обезпокои; когато се веселял с приятелите си, когато задявал селските моми или, може би, когато някоя от тях го зарязвала; или когато ходел на църква, или бил болен, когато си почивал или плувал в реката, или пък когато лежал лениво на брачния одър, или когато люлеел първородния си син или се потял на полето под пладнешкото слънце, или дори когато клечал в паянтовия нужник в края на малкото си парче земя. Искам да кажа, че в най-различни моменти от живота на Хосе, и в добрите, и в лошите, той неочаквано усещал как големият въпрос надвиснал над него, как нещо в самия него се нуждаело от обяснение, нещо, което той не бил в състояние да обясни.

Той пазел всичко това в тайна, дори и от жена си, която обичал. Казвал си, че за нея то не било важно и вие двамата, господа, можете сами да прецените дали е бил прав да мисли така. Но, нека не удължавам прекалено разказа си, защото, уверявам ви, историите за прости селяни могат да бъдат много, много дълги. Та, един ден жената на Хосе умряла. Той се потопил в такава скръб, че убедил майка си да гледа за седмица сина му, а той оседлал магарето си и поел нагоре в планината, за да остане насаме с мъката си. Не е моя работа да ви казвам защо хората изпитват подобен инстинкт, за мен планините от само себе си излъчват меланхолия и по-скоро предизвикват, отколкото лекуват потиснатостта. Но както и да е, да продължим в името на моята история: ето го Хосе, който се изкачва в планината – към тези възвишения, които познавате. Това ми предположение си остава в сила, тъй като не противоречи на човешката природа. В планината Хосе пуснал мулето, не, казахме, че е магаре, нали така? Пуснал животното да върви накъдето си ще, докато той размишлявал за живота си и за неговия смисъл. Ала щом дошъл ред на смисъла на живота, ой не можел да се оправдае или обясни себе си по-добре нападнатия на улицата момък. И, потънал в най-дълбок размисъл тук, където се намираме сега с вас, той изрязал името си в тази скала. И ние тримата нямаме щастието да узнаем дали Хосе е имал

достатъчно ум, за да схване, че името му било неговото оправдание, че самият той бил достатъчно оправдание за съществуването си.

Бонвиванът и филателистът оцениха високо разказа.

– Ако не пийна малко вино, ще се представя твърде зле след този хубав философски разказ – каза бонвиванът.

Той извика с жест слугата, който стоеше почитателно зад тях и държеше конете. Старицата седеше встрани, отделно от групата. Слугата дойде с винения мях. Когато бонвиванът накваси гърлото си, рече извинително:

– Е, ето моят разказ за Хосе. Боя се, че заради повествованието ще ми се наложи да преместя този масивен балван на друго място.

– Сред предимствата на измислицата е и това да премества планини – отбеляза филателистът и след неговите окуражителни думи бонвиванът подкара своя разказ:

– С известно усърдие в земите на Хосе можело да се отгледат много добри лозя. Неговото лозе било в подножието на планината, близо до езеро, така че било закътано и същевременно не представлявало голяма трудност да се докара вода и да се поелят корените на лозите.

Хосе бил кривоглед. Но освен това си имал и други, по-сериозни неприятности. Земята му била малко и едва изхранвала него, прасетата и магарето му. Освен това се сменяли правителствата, сменяла се и формата на управление; и макар всяка нова власт да прокламирала, че била по-заинтересована за добруването на Хосе от предишната, при всяка следваща власт на Хосе му се налагало да работи все по-усилно.

Освен това съществувала и скалата. Тя имала формата на слонско стъпало, била се свлякла от планината Бог знае в кои времена, може би още преди да са се появили мъже, които да помнят и да забравят, и преди слоновете всъщност да са имали ходила. Скалата заемала голяма част от земята на Хосе, върху която той можел изгодно да отглежда лози. Ала той никога не възнегодувал срещу нея. На двайсет и първия си рожден ден изрязъл името си върху ѝ и всеки божи ден, когато работел, си отдъхвал, облегнат на нея.

Не стигали всичките му несгоди, ами Хосе се оженил за добро момиче от близкия град и заживял щастливо с него. Тя притежавала достатъчно здрав разум да го обича, въпреки кривогледите му очи, както и да ухае на хубаво, дори когато се потяла на полето редом с него. Той сядял лозите си все по-близо до планината и работел по-усилно от преди, за да може да издържа и нея, и правителството.

На Хосе му се родил син. Хосе се зарадвал много и посадил лози

още по-близо до езерото. Родил му се и втори син и насадените лози се приближили досама скалата. В надлежния срок, т.е. ако трябва да бъдем точни – на следващата година – се родило и трето момче. След като радостта от събитието отшумяла, Хосе насадил лозите по-гъсто. Заработил още по-усърдно, а когато сметнал, че се бил трудил прекалено много, започнал и да си попейва.

Годините идвали и отминавали тъй бързо, както и правителствата, синовете израснали големи, но мършави, защото храната все не достигала. Най-големият син се изместил в града и потънал в най-различни теории за тогавашния режим. Облечен в тъмносив костюм, той се върнал у дома да види баща си и му рекъл: „Тате, ти си едип реакционер и глупав дърт козел, да ме прощаваш за думите ми. Ако продадеш земята на правителството срещу една разумна рента, можеш да продължиш да я обработваш, а те ще взривят този слонски крак и ще разчистят така, че ще можеш да посадиш повече лози, отколкото сега и – както казваме в града – да увеличиш производството.“ Той дори довел човек да фотографира скалата с чуждоземна камера, но Хосе не се трогнал от думите му.

Правителството паднало и първородният му син бил разстрелян заради убежденията си. Вторият му син постъпил в армията. Един ден той дошъл да види баща си, облечен в капитанска униформа, и рекъл: „Е, тате, старомоден дърт глупако, виждам, че още се бъртиш до смърт край този слонски крак! На младини никога ли не си чувал думичката «подкуп»? Войската ще строи път на няколко километра оттук. Само дай съгласието си и аз ще им дам скалата, за да построят с нея шосето, а те ще я изтеглят с булдозери.“ Той дори пратил един сержант да огледа и да фотографира скалата, но Хосе не се трогнал повече, отколкото и неговият камък.

Избухнала революция и вторият му син бил убит за доброто на страната. Най-малкият пораснал като най-хитър, може би защото гладувал най-много, и навлязъл в банковата сфера. Той видял какъв малък ефект имали думите на братята му върху баща им и затова се обърнал към стареца така: „Скъпи мой, отруден, стари отче, добре осведомени мои приятели от града ми казаха, че имало основания да се смята, че под слонския крак може да се крие голям петролен кладенец. Ако се окаже вярно, ще станеш приказно богат и ще можеш да купиш на мама две нови рокли. Защо не провериш? Ако ти и мама отрупвате всеки ден по една количка камък и го изхвърляте в езерото, след две години, а може би и по-малко, ще очистиш земята от него. Мога да ти предложа

количка на изгодна цена.“ Той дори докарал един колега банкер да направи цветна снимка на скалата, но Хосе не се трогнал и от неговите приказки.

На следващия ден президентът на страната избягал с всичкото злато на банката и правителството паднало. Жената на Хосе обаче изпратила трите снимки на скалата, която толкова много приличала на слонско стъпало, до едно голямо списание; след публикуването им скалата се превърнала в голяма туристическа атракция срещу 25 цента за билет и на Хосе повече не му се налагало да отглежда лози.

Възрастният и филателистът харесали много тази история, особено – вторият, тъй като по професия бил банкер и затова оценил намека на приятеля си.

– Остана аз да разкажа своята история за Хосе – рекъл той, – макар да зная, че няма да ми хареса колкото вашите. За да съм сигурен, че тя все пак ще има известни достойнства, ще заема два елемента от разказите ви – селянина и скалата. Но, ако нямате нищо против, да оставим настрана такива тривиални неща като банкери и революции и да се опитаме да видим същността на нещата в истинската ѝ перспектива.

И след като казал това, се заел с разказа си.

– Представете си леден покров, широк десетки и десетки мили, който покрива голяма част от земята. В най-издадената си част той стигал до средата на високата планина. Минало време и той посивял, сгърчил се, започнал да се топи и накрая изчезнал. На неговото място в подножието на планината се образувало езеро.

Водите му постепенно се затопляли. През деня ставало горещо, макар нощите да си оставали хладни. На няколко пъти планината се разцепвала и склоновете ѝ се свличали в езерото. Върху купчините камъни и върху земята, пред която смаляващото се езеро отстъпвало, пониквала растителност. През пролетта целият бряг се покривал с жълти цветя.

Руслото на една река недалеч от езерото се променило и тя започнала да влива водите си в него, след което то спряло да се смалява. В езерото плували разни твари. Някои от тях изпълзели от него. Едни загинали в полето, но други придобили нови способности и успели да се приспособят.

Едно от животните било несръчно и бавно. Във вдлъбнатината на черепа му имало кална локва, в която се отцеждали водите на новото откритие, наречено мисъл.

То потънало в скалата. От мислите му не останала и следа, но в дълбоките недра на камъка се запазил отпечатък от костите му – отпечатъкът бил по-приятен наглед, отколкото първообраза му в живия живот.

Друго животно било изпълнено с огромна и неконтролируема ярост. Когато ловувало, ревтът му режел като с нож и се стоварвал върху скалите като тежък чук. Един ден от планината върху него се стоварила каменна плоча, която имала формата на змийска глава.

Друго същество пък било търпеливо. То обработвало почвата между планината и езерото, садяло в нея лози и ги гледало година подир година. Когато било младо, то издълбало името си ХОСЕ върху камъка с форма на змийска глава и прекарало целия си живот в безспирна работа на полето. Един ден то се свлякло в сянката на скалата и повече не се изправило.

Друго природно творение пък се научило да извлича енергията, която му била необходима, направо от почвата. То разцъфвало и постепенно се издигало нагоре. Но отново част от планината се свлякла, образувайки лавина, която се стичала в езерото в продължение на половин ден. Създанието бавно поглъщало камънака, придошъл от планината, докато, презряло, не се разпаднало от само себе си.

И ето, че се появило ново великолепно създание, което можело да извлича необходимата му енергия от цялата вселена, затова не се налагало да обръща внимание на планината, на полето и на езерото. Тъй като било напълно независимо, то унищожило всички други проявления на живот и, потопено във вечността, гравирало сложни рисунки от светлина в самата си същност, докато накрая самото то не се превърнало в светлина.

Последното създание било плод на безкрайната любов и на безкрайното могъщество. То било натъжено от Царящата разруха и било решено да създаде нова структура на живота, която съвсем слабо напомняла на предишната. Взряло се в безмълвната планина и в езерото; Накрая то създадо изцяло нова вселена с формата на буквата „О“ в думата ХОСЕ, издълбана върху наподобяващата змийска глава скала.

Върху планетите от новата вселена започнали да се явяват планини и езера. Те потъвали в огромна самота, защото създанието на любовта и могъществото било сътворило вселена, лишена от живот.

Бонвиванът и най-възрастният заявили, че били впечатлени от този разказ, като вторият добавил:

– Твоят възглед за човечеството е по-безрадостен и по-мрачен, отколкото моя. Но всъщност не намиращ живота за толкова безсмислен, нали?

Филателистът разперил ръце.

– Понякога го смятам именно за такъв – например на места като това. Но ние само преминаваме отгук и настроението ни ще се промени. Ала погледнете нашата старица-водачка. Какво би могъл да ѝ предложи животът?

Вижте и областта, в която живее, това дълбоко и отчуждено великолепие, което ни обкръжава. Не е ли неговият смисъл по-велик и по-дълговечен, отколкото съществуването на човека?

Възрастният потрепери.

– Приятелю мой, бих предпочел тази планина да е лишена изобщо от всякакъв смисъл, ако той не бъде оплоден от разбирането на човека.

Докато говореше, слугата докосна ръката му.

– Извинете, сър, но мисля, че трябва да тръгваме, защото, ако не го сторим, рискуваме да замръкнем на открито.

– Напълно си прав, приятелю. Ти си практичен човек. Трябва да насочим всичките си усилия да се измъкнем от тази безжизнена гробница. Който и да е бил този Хосе, той вече не представлява интерес за нас. Кажи на старицата да ни води.

Качиха се на конете и обърнаха гръб на скалата с краткия ѝ надпис. Последваха слугата по еднообразната, камениста земя. Старицата ги поведе, без изобщо да се обърне и да хвърли поглед към мястото, където, като млада и обладана от страстта жена, бе изсякла името на своя неверен любовник.

КРАЙ

© Брайън Олдис
© 1995 Тинко Трифонов, превод от английски

Brian Aldiss

Сканиране, разпознаване и редакция: Венцислав, 2008

Публикация:
Сборник „Светове“, ИК „Офир“, 1995 г.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5261>]